

BEATA SKRZYDLEWSKA* – WARSZAWA

[Recenzja]: Andrzej Moś, *Zasady relacji między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim w zakresie ochrony kościelnych dóbr kultury*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2021, ss. 286, ISBN 978-83-8206-304-2

Prawodawstwo kościelne dotyczące ochrony zabytków sztuki rozwijało się od wielu stuleci. Warto przypomnieć, że już papieże epoki nowożytnej, począwszy od okresu renesansu, tworzyli pierwsze tego typu ustawy. Ochrona prawna nie ograniczała się wówczas wyłącznie do zabezpieczania obiektów kościelnych, ale regulowała nadzór nad zabytkami starożytnymi. Jakkolwiek liczba aktów prawnych jest znacząca, to rzadko podejmowano się próby ich naukowego opracowania.

W przypadku badaczy polskich całościowo jako pierwszy zajął się tym tematem ks. prof. Janusz Pasierb. W swojej książce *Ochrona zabytków sztuki kościelnej* rozdział pt. *Kościół i ochrona zabytków* poświęcił ustawodawstwu kościelnemu dotyczącemu ochrony pomników przeszłości od starożytności aż do czasów autorowi współczesnych¹.

Beata Skrzydlewska, autorka niniejszej recenzji, także podejmowała się analizy poszczególnych dokumentów prawnych wydanych przez Kościół rzymskokatolicki. W artykułach *Ochrona zabytków sztuki na podstawie dokumentów kościelnych*, a także *Uregulowania prawne Kościoła rzymskokatolickiego dotyczące ochrony zabytków* analizuje ona sposoby ochrony dóbr kultury w ustawach prawnych².

Najwnikliwiej jak dotychczas omówił wszystkie współcześnie obowiązujące dokumenty prawne wydane przez Kościół rzymskokatolicki bp prof. Mariusz Lesz-

* Beata Skrzydlewska – dr historii sztuki, adiunkt, Instytut Historii Sztuki, Uniwersytet Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie, zastępca dyrektora Muzeum Narodowego w Lublinie
e-mail: b.skrzydowska@uksw.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-9326-8916>

¹ J. Pasierb, *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, Warszawa 1968, 1971, 1995, 2001.

² B. Skrzydlewska, *Ochrona zabytków sztuki na podstawie dokumentów kościelnych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 67 (1997) s. 33-40; też, *Uregulowania prawne Kościoła rzymskokatolickiego dotyczące ochrony zabytków*, ABMK, 77 (2002) s. 287-316.

czyński w artykułach *Muzea kościelne według aktualnego prawodawstwa Kościoła katolickiego* i *Ochrona dóbr kultury w świetle aktualnego prawa kościelnego*³.

Jednym z najnowszych opracowań prezentujących w skrócie dokonania Kościoła na polu legislacyjnym jest artykuł ks. Adama Pawlaszczyka „*Artis thesaurum omni cura servandum*”. *Prawo kościelne w trosce o zabytki sztuki sakralnej*⁴.

Oczywiście omawiane są także poszczególne dokumenty. Z polskich badaczy szczegółowo odnieśli się do tego problemu m.in. ks. Edmund Przekop w artykule *Kościelna ochrona zabytków i dóbr kultury według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, a także Ewa Michalewicz w artykule *Prawo kanoniczne w służbie ochrony zabytków*⁵.

Dokument *Pastor bonus*, na mocy którego powstała Papieska Komisja ds. Dziedzictwa Historycznego i Artystycznego Kościoła, oraz okoliczności, w którym przyjęła ona nazwę Papieska Komisja ds. Kościelnych Dóbr Kultury opisał ks. prof. Ryszard Knapieński w artykule *Ewangelizacyjna rola sztuki kościelnej w świetle instrukcji Papieskiej Komisji ds. zachowania dziedzictwa artystycznego i historycznego Kościoła z dnia 15 października 1992*⁶. Na temat działalności Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury, w tym jej aktywności na polu legislacyjnym, pisał bp prof. M. Leszczyński w artykule *Troska Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury o zachowanie dziedzictwa kulturowego Kościoła*⁷.

Opracowań tego typu jest zdecydowanie za mało, a dokumenty dotyczące ochrony dóbr kultury są wydawane przez Kościół rzymskokatolicki od wielu stuleci. Znaczna ich część, która formułowana była w XX wieku, jest nadal aktualna, jednak nie zawsze były one respektowane przez prawo państwowe. Dlatego z wielkim zainteresowaniem przyjąłam publikację Andrzeja Mosia pt. *Zasady relacji między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim w zakresie ochrony kościelnych dóbr kultury*⁸.

³ M. Leszczyński, *Muzea kościelne według aktualnego prawodawstwa Kościoła katolickiego*, ABMK, 85 (2006) s. 103-118; tenże, *Ochrona dóbr kultury w świetle aktualnego prawa kościelnego*, w: *Otwarcie granic rynku a perspektywa być i mieć człowieka oraz narodu*, red. A. Kuś, P. Witkowski, Lublin 2006, s. 155-171; zob. także wydanie poprawione, tenże, *Ochrona dóbr kultury w świetle aktualnego prawa kościelnego*, „Muzealnictwo”, 49 (2008) s. 79-88.

⁴ A. Pawlaszczyk, „*Artis thesaurum omni cura servandum*”. *Prawo kościelne w trosce o zabytki sztuki sakralnej*, w: *Muzeum kościelne w perspektywie zadań i trendów współczesnego muzealnictwa. Materiały z sesji naukowej w dniach 14-15 czerwca 2012 roku*, Katowice 2013, s. 26-30.

⁵ E. Przekop, *Kościelna ochrona zabytków i dóbr kultury według Kodeksu Prawa Kanonicznego papieża Jana Pawła II*, ABMK, 54 (1987) s. 30-40; E. Michalewicz, *Prawo kanoniczne w służbie ochrony zabytków sakralnych*, w: *Ars sacra et restauratio*, red. J. Kowalczyk, Warszawa 1992, s. 48-51.

⁶ R. Knapieński, *Ewangelizacyjna rola sztuki kościelnej w świetle instrukcji Papieskiej Komisji ds. zachowania dziedzictwa artystycznego i historycznego Kościoła z dnia 15 października 1992*, ABMK, 63 (1994) s. 109-116.

⁷ M. Leszczyński, *Troska Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury o zachowanie dziedzictwa kulturowego Kościoła*, ABMK, 86 (2006) s. 17-25.

⁸ A. Moś, *Zasady relacji między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim w zakresie ochrony kościelnych dóbr kultury*, Gdańsk 2021.

Autor książki jest absolwentem Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Santa Croce w Rzymie i studiów teologicznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Jego wykształcenie jak najbardziej predestynuje go do podjęcia powyższego tematu. Gruntowna edukacja daje gwarancję znajomości problematyki prawa nie tylko państwowego, ale także międzynarodowego, i co ważne w aspekcie powyższego opracowania – prawa kanonicznego. Ukończenie przez autora teologii pozwala mu głębiej spojrzeć na całość zagadnienia, a takiej możliwości nie mają absolwenci wyłącznie kierunków prawniczych.

Również przedstawiciele innych dziedzin: historycy sztuki, muzeolodzy czy muzealnicy zajmujący się zagadnieniami dotyczącymi prawa w zakresie ochrony zabytków czy to państwowych, czy kościelnych – mogą jasną wykładnię pewnych spraw uzyskać wyłącznie od osoby z wykształceniem prawniczym. Tylko ktoś taki może rzucić światło na określone zagadnienia.

Po przeczytaniu powyższej lektury mogę zapewnić, że A. Moś jest osobą, która zrobiła to w sposób bardzo profesjonalny, aczkolwiek język prawniczy może wydawać się trudny dla humanistów i do niektórych fragmentów, dla prawidłowego ich zrozumienia, będą musieli wracać wielokrotnie.

Książka podzielona została na trzy rozdziały, a każdy z nich poprzedzony jest *Wprowadzeniem* i zakończony *Podsumowaniem*. Dołączony został także *Wstęp* i *Wnioski końcowe*. Bibliografia ułożona jest według następującego kryterium: *Źródła prawa* z wyszczególnionymi dokumentami podzielonymi na *Prawo międzynarodowe*, *Prawo europejskie* i *Prawo polskie*, dalej *Prawo kościelne* i *inne dokumenty kościelne*, a także *inne Dokumenty świeckie* i *Orzecznictwo*, na końcu umieszczona została *Literatura*.

Autor już we *Wstępie* swojej pracy zauważa, że relacje pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim rozwijają się w zależności od rzeczywistości politycznej, historycznej czy kulturowej, są zatem zmienne. W książce omówione zostały aktualne zasady relacji, opierające się na porozumieniu, którego podstawą jest zawarty w 1993 roku *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*⁹.

W rozdziale I *Kościelne dobra kultury w porządku państwowym i kościelnym* autor podjął próbę pokazania różnic dotyczących pojęcia (pozwolę sobie tak określić) pamiątek religijnych. Z treści lektury wynika, że określenie „kościelne dobra kultury” funkcjonuje w prawie międzynarodowym i europejskim. W polskich dokumentach prawnych prawodawca posługuje się często wyrazem „zabytek”, który w prawie międzynarodowym i europejskim występuje bardzo rzadko. Niestety, pragnę zauważyć, muzealnicy nie zawsze mają tego świadomość.

Andrzej Moś wyraźnie zaznacza, że pojęcie dobra kultury jest definiowane w sposób mieszany. Jako przykład podaje art. 1 *Konwencji o ochronie dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego* i przytacza m.in. komentarz Haliny Nieć do art. 1 konwencji UNESCO z 1970 roku: „(...) definicja dobra kultury pozostawia pań-

⁹ *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, podpisany dn. 28 lipca 1993 r. (DzU z 1998 r., nr 51, poz. 318).

stwom-stronom konwencji swobodę decydowania, na jakie obiekty zostanie rozciągnięta ochrona międzynarodowa”¹⁰.

Analizując różne dokumenty prawne, autor zadaje sobie i czytelnikowi pytanie, czy w prawie międzynarodowym i europejskim zdefiniowano określenia: kościelne dobra kultury czy religijne dobra kultury. Wprawdzie akta konwencji haskiej z 1954 roku i UNESCO z 1970 roku posługują się określeniem „religijne”, to jednak sformułowanie „kościelne dobra kultury” czy „religijne dobra kultury” nigdzie *de facto* nie występuje.

A co z prawem kościelnym? Niestety, także w publikacji nie zdefiniowano „dobra kultury”, chociaż taka kategoria pojawia się w kontekście misji Kościoła. Za sztukę kościelną uznaje się obiekty nie tylko ze względu na wartość artystyczną, ale także ze względu na funkcję i źródło powstania, czyli zgoła inaczej niż w prawie międzynarodowym.

W rozdziale II *Zasady relacji pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim w porządku państwowym i kościelnym* poruszony jest problem współpracy na płaszczyźnie ochrony kościelnego dziedzictwa kulturowego pomiędzy państwem a Kościołem.

Współpraca, bez podania konkretnych form współdziałania, pomiędzy poszczególnymi państwami a Kościołem właśnie sformułowana została w dokumentach Soboru Watykańskiego II. Jednak, co trzeba podkreślić, Kościół nie może ingerować w prawo państwowe. Autor, precyzując to zagadnienie, określa dwa rodzaje współpracy pomiędzy Kościołem a państwem – współdziałanie spontaniczne i współdziałanie sformalizowane lub zinstytucjonalizowane.

Jak przekłada się to na grunt polski? Zasady dotyczące ochrony dóbr kultury sformułowane przez polskiego ustawodawcę zostały zaczerpnięte z dokumentów Soboru Watykańskiego II. Między innymi zapewne dlatego w Rzeczypospolitej Polskiej obowiązuje zasada bilateralności albo zasada dwustronności lub układowości. Jedną z naczelných zasad obowiązujących w polskim systemie prawnym jest więc wykluczenie jednostronnie podejmowanych decyzji. Podstawą jest współdziałanie realizowane m.in. w ramach działalności wspólnych komisji. Niestety, jest pewna trudność w stosowaniu tej zasady, zaś źródłem tego jest „(...) różna wizja roli obu podmiotów ze względu na inne cele, jakie są stawiane wspólnocie politycznej i religijnej, ale również interesy polityczne. Nakłada się na to presja opinii społecznej”¹¹. Zatem zasady sformułowane przez polskiego prawodawcę poddawane są różnym interpretacjom.

Rozdział III *Realizacja zasad relacji między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim w zakresie ochrony dóbr kultury* w całości poświęcony jest realizacji współpracy państwa i Kościoła w dziedzinie ochrony kościelnych dóbr kultury. Wyróżnione zostały w książce trzy koncepcje traktowania dóbr kultury o wymiarze religijnym: całkowite pominięcie wartości religijnej; odwoływanie

¹⁰ Moś, *Zasady relacji między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim*, s. 37; zob. także H. Nieć, *Uwagi do projektu Konwencji międzynarodowej dotyczącej nielegalnego wywozu dóbr kulturalnych*, „Muzealnictwo”, 17 (1970) s. 18.

¹¹ Moś, *Zasady relacji między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim*, s. 187.

się do wymiaru religijnego m.in. w tzw. ustawach wyznaniowych; wyróżnienie wartości religijnej dóbr kultury w systemie prawa ochrony dziedzictwa kultury.

Omówiono zasady relacji pomiędzy wspólnotą religijną i państwem. Autor odniósł się do wynikającej z ustaw prawnych deklaracji autonomii i niezależności obu podmiotów, co nie ogranicza współdziałania na wielu płaszczyznach, np. w zakresie współfinansowania działań na rzecz ochrony dziedzictwa kultury.

Podsumowując tę krótką prezentację zagadnień poruszonych w książce przez dr. A. Mosia, zachęcam do jej lektury wszystkich zajmujących się ochroną zabytków. Jest to publikacja bardzo wartościowa merytorycznie, odpowiada wyczerpująco na pytania, które stawiają sobie muzeolodzy i muzealnicy, a także zarządzający obiektami sakralnymi. Styl narracji, o czym już wspominałam, jest nieco trudny dla osób spoza kręgu prawników, ale przy omawianiu dokumentów prawnych właściwy.

Zebrane bardzo starannie i uwzględnione w pracy w części bibliograficznej źródła prawa, a także literatura będą pomocą dla badaczy chcących odnieść się do zagadnień prawnych.

Mimo że uczeni różnych dziedzin analizowali dokumenty prawne wydane przez Kościół rzymskokatolicki, to nie podjęli się trudu omówienia w sposób szczegółowy zasad relacji pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim w zakresie ochrony zabytków. Wynikało to zapewne z lęku przed spłyceniem problemu, ze świadomości jego wieloaspektowości. Doskonale przeanalizował to A. Moś i ta luka dzięki jego książce została w naszym rodzimym piśmiennictwie zapełniona.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Knapieński Ryszard, *Ewangelizacyjna rola sztuki kościelnej w świetle instrukcji Papieskiej Komisji ds. zachowania dziedzictwa artystycznego i historycznego Kościoła z dnia 15 października 1992*, „Archiwa, Muzea i Biblioteki Kościelne”, 63 (1994) s. 109-116.
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, podpisany dn. 28 lipca 1993 r. (DzU z 1998 r., nr 51, poz. 318).
- Leszczyński Mariusz, *Muzea kościelne według aktualnego prawodawstwa Kościoła katolickiego*, „Archiwa, Muzea i Biblioteki Kościelne”, 85 (2006) s. 103-118.
- Leszczyński Mariusz, *Ochrona dóbr kultury w świetle aktualnego prawa kościelnego*, w: *Otwarcie granic rynku a perspektywa być i mieć człowieka oraz narodu*, red. A. Kuś, P. Witkowski, Lublin 2006, s. 155-171.
- Leszczyński Mariusz, *Ochrona dóbr kultury w świetle aktualnego prawa kościelnego*, „Muzealnictwo”, 49 (2008) s. 79-88.
- Leszczyński Mariusz, *Troska Papieskiej Komisji ds. Kościelnych Dóbr Kultury o zachowanie dziedzictwa kulturowego Kościoła*, „Archiwa, Muzea i Biblioteki Kościelne”, 86 (2006) s. 17-25.
- Michalewicz Ewa, *Prawo kanoniczne w służbie ochrony zabytków sakralnych*, w: *Ars sacra et restauratio*, red. J. Kowalczyk, Warszawa 1992, s. 48-51.
- Moś Andrzej, *Zasady relacji między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim w zakresie ochrony kościelnych dóbr kultury*, Gdańsk 2021.
- Nieć Halina, *Uwagi do projektu Konwencji międzynarodowej dotyczącej nielegalnego wywozu dóbr kulturalnych*, „Muzealnictwo”, 17 (1970) s. 18-25.

- Pasierb Janusz, *Ochrona zabytków sztuki kościelnej*, Warszawa 1968, 1971, 1995, 2001.
- Pawlaszczyk Andrzej, „*Artis thesaurum omni cura servandum*”. *Prawo kościelne w trosce o zabytki sztuki sakralnej*, w: *Muzeum kościelne w perspektywie zadań i trendów współczesnego muzealnictwa. Materiały z sesji naukowej w dniach 14-15 czerwca 2012 roku*, Katowice 2013, s. 26-30.
- Przekop Edward, *Kościelna ochrona zabytków i dóbr kultury według Kodeksu Prawa Kanonicznego papieża Jana Pawła II*, „Archiwa, Muzea i Biblioteki Kościelne”, 54 (1987) s. 30-40.
- Skrzydłewska Beata, *Ochrona zabytków sztuki na podstawie dokumentów kościelnych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 67 (1997) s. 33-40.
- Skrzydłewska Beata, *Uregulowania prawne Kościoła rzymskokatolickiego dotyczące ochrony zabytków*, „Archiwa, Muzea i Biblioteki Kościelne”, 77 (2002) s. 287-316.

Słowa kluczowe: konkordat; Papieska Komisja ds. Kościelnych Dóbr Kultury; *Kodeks prawa kanonicznego*; konstytucja *Pastor bonus*